

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

9
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 464 sahifa, 30-sentyabr, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori

Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'zR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari

Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i

Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor

Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori

Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori

Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrası professori

Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Aliyev Bekdavlát Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va

innovatsiyalar departamenti rahbari

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq Markazi xorijiy hamkorlik bo'yicha mutaxassis

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'zR Tabiat resurslari vazirligi,
O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Ichki turizmni rivojlanlantirishda davlatning o'rne.....	7
Dehqonov Burxon Rustamovich , tayanch doktorant	
Qishloq xo'jaligida sug'orish tizimlari boshqaruvini rivojlantirish yo'llari	11
Mirjamilova Hulkar Nurali qizi , assistent	
Yangi O'zbekiston sharoitida o'simliklar karantini tizimi faoliyatini takomillashtirish va iqtisodiy samaradorligini oshirish	15
Alimov Murodkosim Achilovich , mustaqil izlanuvchi	
"Yashil iqtisodiyot" da energetika sohasini investitsion holatining statistik tahlili	20
Umarov Faxriddin Umar o'g'li , katta o'qituvchi	
Yoqilg'i-energetika korxonalari moliyaviy barqarorligini ta'minlashda investitsion faoliyatning ahamiyati	26
Ergashev Muhibbek Aslam o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
Tog'li hududlarda turizm biznesining rivojlanishi	31
Abduvakil Alimov Komil o'g'li , tayanch doktorant	
Ta'lim turizmining nazariy asoslari va O'zbekistondagi tendensiyalari.....	38
Maxmudova Nodira O'ktamovna , tayanch doktorant	
Turizmga innovatsion texnologiyalarni joriy qilish shart sharoitlari	43
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li , tayanch doktorant	
Mintaqaviy investitsion loyihalarning jozibadorligi tahlillari masalalari	46
Davlyatshayev Akmal Ashurmamatovich , dotsent, i. f. n.	
Yashil iqtisodiyotning tijorat banklaridagi ahamiyati va ularning raqamlashuvi	51
Maxmudova Muxlisa Qodirjon qizi , dotsent, PhD	
Turizmni rivojlantirishda "Tourism 4.0" konsepsiyasini joriy etish masalalari	57
Yuldasheva Dilnoza Ulug'bekovna , mustaqil tadqiqotchi	
Davlat tomonidan qishloq xo'jaligini moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish	62
Ollokulova Feruza Mansurovna , PhD; Jabborov Jahongir Abduvohid o'g'li , magistrant	
Перспективные направления "Зелёной химии" для Республики Узбекистан.....	66
Султанходжаев Бахтиёр Забихуллович	
O'zbekistonda transport va logistika sohasini rivojlantirish strategiyasi	73
Usmonov Botir , magistr	
Hududlarda investitsion faollikni oshirishga qaratilgan mexanizmni takomillashtirish	78
Sunatullayeva Shaxnoza Xurshid qizi , tayanch doktorant	
Qurilish tarmoqlarida boshqaruv faoliyatining iqtisodiy ko'rsatkichlari tahlili.....	82
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich , PhD	
Connection between interest rate on loans, cash flow and turnover of funds	87
Sharbat Abdullaeva , Professor; Sardor Abdullaev , the applicant	
Econometric Analysis of the Impact of IPO on the Market Capitalization of Companies	92
Shakhzod Saydullaev , PhD.	
Davlat xaridlarini takomillashtirishda byudjet mablag'laridan samarali foydalanishning mohiyati va zarurligi	101
Raximjonov Kamronbek Ilxomjon o'g'li , mustaqil tadqiqotchi	
O'zbekistonda to'lov tizimining raqamli transformatsiyasining o'ziga xos xususiyatlari.....	105
Otamurodov Shavkat Nusratillayevich , i. f. d. (DSc); Eshqulova Nasiba Normo'minovna , o'qituvchi	
Tijorat banki xizmatlarida ta'lim kreditining o'rne va uni takomillashtirish masalalari.....	110
Eldor Uskanov , mustaqil tadqiqotchi	
Korxonaning strategik boshqaruvini takomillashtirish	114
Maxmudov Nosir Maxmudovich , professor; Elmurodov Faxriddin Farxodovich , magistratura tinglovchisi	

Respublikada kichik biznesni moliya-kredit mexanizmlari orqali qo'llab-quvvatlash masalalari.....	120
Ergashev Otamurod Toshtemirovich, PhD	
Mulk iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda muammo va yechimlar.....	125
Ermatov Musojalil Komilovich, kafedra dotsenti v. b.; Abdunazarov Oybek Abdumutalibovich, katta o'qituvchi	
Using intelligent and decision support systems for developing University Curriculum: semi-automated need analysis approach.....	132
Abduraxmanov Zafar Batirovich; Ikromov Sayidolim Ismoilovich	
Challenges of Developing a Competitive Environment in the Context of Economic Liberalization.....	138
Akobirova Nodira Najmiddin qizi, asisstant	
Topical Issues of the Development of Recreational-Tourist and Military-Recreational Activities.....	141
Alimova Guzal Alisherovna, PhD in economics, docent	
Kreditlash jarayonlarida xulq-atvor iqtisodiyoti omilini joriy etish istiqbollari.....	146
Jo'rayeva Sevara Zakirovna, mustaqil izlanuvchi (PhD)	
Portfelli xorijiy investitsiyalarning milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi roli	152
Kamilova Iroda Xusniddinovna, PhD	
Exploring the Ethical Dimensions of Artificial Intelligence in Advancing Human Rights and Sustainability	156
Matkarimova Gulchekhra Abdusamatovna, Professor	
Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlashning nazariy asoslari.....	163
Maxmudov Rahimjon Xamid o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
Barqaror iqtisodiy o'sishga yalpi talab va yalpi taklif omillarining ta'siri.....	170
Nabiyev Ulug'bek Mirodiljon o'g'li, tayanch doktorant	
The potential advantages of implementing the Total Quality Education Management (TQEM) concept	175
Otakulov Makhamadjon, PhD	
Kichik yashil biznesni yanada rivojlantirish imkoniyatlari.....	181
Raximova Kizlarxon Ne'matjon qizi	
Jamg'armalar investitsiyalar manbasi sifatida.....	185
Sadikova Ra'no Abdullayevna, i. f. n., dots.	
Davlat moliyasining moddiy asosini oshirish orqali iqtisodiy o'sishga erishish	188
Shamsiyev Shuxrat Sayfutdin o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
Aholi turmush darajasini oshirishda ijtimoiy himoyaning o'rni	191
Sherjonov Sherjon Alijan o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
Xo'jalik yurituvchi subyektlar to'lov qobiliyatini aniqlashning nazariy-uslubiy masalalari.....	196
Adashaliyev Baxtiyorjon Valisher o'g'li, dekan o'rinbosari	
Kichik sanoat zonalari faoliyatini samarali boshqarish tamoyillari	203
Shodmonqulov Kamoliddin Murodillayevich, dotsent; Adilbekov Allayar Anvarbekovich, magistrant	
Aholini ijtimoiy himoya qilishda pensiya va ijtimoiy nafaqalarning o'rni.....	206
Aliyev Ma'ruf Komiljon o'g'li, mustaqil izlanuvchisi	
Использование методов управления для повышения эффективности производства на предприятиях.....	212
Алиева Надирахон Абдумаликовна, PhD. доц.; Тлеумуратова Мадинабону Дилмурат кизи, ст. 3-курса	
Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlash mexanizmini takomillashtirish.....	217
Z. G. Allaberganov, kafedra dotsenti	
Davlat fiskal (byudjet-soliq) siyosatining aholi bandligiga ta'siri va uni takomillashtirish.....	222
Asatullayev Xurshid Sunatullayevich, i. f. n., professor	
O'zbekistonda iqtisodiyot tarmoqlariga raqamli iqtisodiyotni shakllantirish omillari.....	228
Axmedova Yulduz Sunatullayevna, kafedra o'qituvchisi	
Moliyaviy risklarni baholash usullari, boshqaruvdagi yondashuvlari	232
Baymuratova Gulirayxon Tursunbayevna, kafedra dotsenti	

Sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda biznes jarayonlarini boshqarish	236
Baxriyev Dilshod Rizvonkulovich , mustaqil izlanuvchi	
Tijorat banklarida investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning ekonometrik modellashirish ko'rsatkichlari	242
Berdiyev Akram O'ktamovich , mustaqil izlanuvchi	
Innovatsion muhitni shakllanishi va rivojlanishida investitsiyaning zarurligi	253
Bobobekov Ergash Abdumalikovich	
Meva-sabzavotchilik klasterlarida yashil moliyalashtirishning nazariy asoslari va xususiyatlari	258
Botirov Erkinjon Xayitovich , kafedra dotsenti	
O'zbekiston Respublikasida xorijiy investitsiyalarni jalb etish orqali investitsion salohiyatni oshirish	263
G'aybullayev Odil Baxtiyarovich , kafedra dotsenti v. b.	
Tadbirkorlik subyektlarining innovatsion loyihalarini moliyalashtirishni qo'llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirish	269
Jubanova Bayramgul Aymuratovna , PhD	
Soliq ma'muriyatchiligi va uni raqamlashtirishni ekspert baholash yo'llari	272
Ibragimov Boburshoh Bohodir o'g'li , i. f. d. (PhD), doktorant (DSc)	
Xalqaro standartlarga muvofiq buxgalteriya outsorserlari tomonidan moliyaviy hisobotlarni transformatsiya qilishni takomillashtirish	278
Islomov Alisher Baxtiyor o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
O'zbekistonda moliyaviy hisob va hisobotni MHXSlariga transformatsiya qilishda asosiy vositalar hisobini tashkil etish masalalari	284
Qurbonova Shaxrinnoz , tayanch doktorant	
Yerlarning degradatsiyaga uchrashi va oldini olish bo'yicha chora-tadbirlar	288
Mamanazarova Nasiba Jo'rayevna , kafedra doktoranti	
Davlat sektorida ichki auditni tashkil etish xususiyatlari	292
Mamirjon Jaloliddinov , mustaqil izlanuvchi	
Финансирование акционерных общества через рынок капитала	297
Муминов Шохжахон Суюнович , ассистент кафедры	
Необходимость развития предпринимательской и страховой деятельности риски на рынке Узбекистана	302
Муютдинов Махмуд Жалелович , независимый исследователь	
Инвестиционная привлекательность как фактор экономического развития страны	307
Назарова Гузал Баходировна	
Tijorat banklarida kreditlash jarayonlarini takomillashtirish masalalari	312
Nozima Abdullayeva , mustaqil tadqiqotchi	
Tijorat banklarining xizmatlar sohasini kreditlash amaliyotiga ta'sir etuvchi omillarning ekonometrik tahlili	316
Nurmuxammedov Abdijabbar Yunusovich , kafedra dotsenti v. b.	
Современное решение, которое положительно влияет на логистические услуги и резко снижает смертность на перекрестках	326
Тажимуратов Умид Рузматович , Бахриев Иброхим Исометдинович , кандидат медицинских наук, доцент; Жуманиёзов Эркин Худойбергенович , кандидат медицинских наук, доцент; Тажимуратов Руздат Отажанович , кандидат медицинских наук, Тажимуратов Абдусами Умид угли , ученик 10 класса	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarida dividend siyosati va tendensiyalari tahlili	333
Temirov Abdulaziz Alimjanovich , kafedra dotsenti, i. f. n.	
Современное состояние инвестиционного потенциала Республики Узбекистан	339
Топилдиев Соҳибжон Раҳимжонович , DSc; Одилова Дилноза Барнаевна , PhD	
Portfelli xorijiy investitsiyalarni milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi roli	345
Tosheva Ziroat Aliqul qizi	

Kichik biznes subyektlarida raqamli texnologiyalardan foydalanishning ilmiy-nazariy jihatlarlari	349
To'rayeva Nafisa Odilovna , mustaqil izlanuvchi	
О достижениях Узбекистана в реализации национальных целей и задач устойчивого развития.....	355
Турсун Мухитович Ахмедов , и. ф. д., проф.; Гавхар Рустамовна Хидирова , докторант, и. ф. ф. д., доц.	
Влияние корпоративного управления в зеленой экономике	359
Уринов Бобур Насиллоевич , заведующий кафедрой	
Ko'chmas mulkni soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari.....	366
Fayziyev Farrux Abdullaxojayevich , kafedra dotsenti	
Transport tizimi iqtisodiy rivojlantirish yo'nalishlari.....	374
Fayzullayev Javlonbek Sultonovich , DSc.	
Oliy ta'lim muassasalarida byudjet mablag'laridan samarali foydalanishning ayrim fundamental masalalari	382
Xayriddinov Sh. B. , mustaqil izlanuvchi	
Xalqaro raqamli valyuta bozorini rivojlantirish istiqbollari	385
Xolov Nabijon Qaxramonovich , PhD.	
Nodavlat notijorat tashkilotlarning rivojlanishi va hozirgi shart-sharoitlari	391
Xusanov Otabek Nishonovich , PhD, mustaqil izlanuvchi	
Banklarining aktivlarini daromadliligini oshirish yo'llari.....	396
Elbusinova Umida Xamidullayevna , kafedra dotsenti	
Особенности методики проведения аудита затрат на производство.....	401
Хилола Икрамова Ровшан кизи , базовый докторант	
Ta'lim islohotlarining ma'naviyatdagi o'rni	407
Bekdavlat Aliyev	
O'zbekistonda tijorat banklari emission operatsiyalarining dolzarb masalalari	412
O'ktamova Nozima Narzulla qizi , kafedra dotsenti	
Moliyaviy barqarorligi tushunchasining konseptual mohiyati, turlari va asosiy tavsiflari.....	416
Eshquvatov Aziz Baxtiyorovich , mustaqil izlanuvchi	
XX asr jadid ma'rifatparvarlari Abdurahmon Toshkandiy va Abdulla Avloniy axloqiy konsepsiyalaridagi umumiylik va xususiylik.....	420
Abrorxon Asatulloev Asatulloevich , falsafa fanlari doktori (PhD)	
Yer resurslaridan foydalanishning iqtisodiy va huquqiy asoslari.....	424
Abdurahmanova Muqaddas Toxtasinovna	
Стратегии привлечения иностранных инвестиций для содействия устойчивому экономическому росту в Республике Узбекистан с акцентом на инициативы зеленого развития	431
Нилуфар Зикируллаева Дилмуродовна , аспирант	
Bank tizimi barqarorligini oshirishda kredit risklarining ahamiyati va ularni kamaytirish yo'llari	440
Xolmamatov Farhodjon Kubayevich , iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, professor	
Baholash faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari va uning huquqiy asoslari	446
Bobirjon Aktamov , mustaqil tadqiqotchi	
Suv resurslaridan foydalanishni iqtisodiy boshqarish samaradorligini kompleks baholash uslubiyoti.....	454
Axmedov Sayfullo Normatovich , t. f. n., mustaqil tadqiqotchi	
Oliy ta'lim muassasalarida ilmiy-tadqiqot faoliyatini boshqarishni takomillashtirish metodologiyasini ishlab chiqish.....	459
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li	

BANKLARINING AKTIVLARINI DAROMADLILIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Elbusinova Umida Xamidullayevna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Bank ishi va investitsiyalar kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Tijorat banklari aktivlarining daromadliligini ta'minlash ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlashning zaruriy shartlaridan biri hisoblanadi. Aktivlar daromadliligining barqaror darajasini ta'minlash sof foydaning barqaror darajasini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Maqolada O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari aktivlarining daromadliligini ta'minlash bilan bog'liq bo'lgan dolzarb muammolar aniqlangan va ularni hal qilishga qaratilgan ilmiy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banki, aktiv, daromadlilik, sof foyda, risk, kredit, investitsiya, zaxira, foiz stavkasi, marja.

Abstract: Ensuring the profitability of commercial banks' assets is one of the prerequisites for ensuring their financial stability. Ensuring a stable level of return on assets will play an important role in ensuring a stable level of net income.

The article identifies urgent problems related to ensuring the profitability of assets of commercial banks of the Republic of Uzbekistan and developed scientific proposals aimed at solving these problems.

Key words: commercial bank, asset, profitability, net profit, risk, loan, investment, reserve, interest rate, margin.

Аннотация: Обеспечение доходности активов коммерческих банков является одним из обязательных условий обеспечения их финансовой устойчивости. Обеспечение стабильного уровня доходности активов играет важную роль в обеспечении стабильного уровня чистой прибыли.

В статье выявлены актуальные проблемы, связанных с обеспечением доходности активов коммерческих банков Республики Узбекистан и разработаны научные предложения, направленные на решение этих проблем.

Ключевые слова: коммерческий банк, актив, доходность, чистая прибыль, риск, кредит, инвестиция, резерв, процентная ставка, маржа.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan 2020-2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasida bank xizmati ko'rsatishni modernizatsiya qilish, kredit portfeli va risklarni boshqarish sifatini yaxshilash, tijorat banklari beradigan kreditlar hajmini barqaror o'sishini ta'minlash, banklarda korporativ boshqaruvni takomillashtirish va xalqaro amaliy tajribaga ega bo'lgan menejerlarni jalb qilish, moliyaviy tavakkalchiliklarni baholash uchun texnologik yechimlarni tatbiq etish mamlakat bank tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlari sifatida belgilangan [1]. Mazkur yo'nalishlar doirasida belgilangan vazifalarni hal qilish, birinchi navbatda, tijorat banklari aktivlarining daromadliligini oshirish imkonini beradi. Ammo, hozirgi davrda respublikamiz tijorat banklari aktivlarining daromadliligini oshirish bilan bog'liq bo'lgan dolzarb muammolarning mavjudligi kuzatilmoqda. Jumladan, tijorat banklari kreditlari bo'yicha muddati o'tgan qarzidorlik miqdori katta. Bundan tashqari, qimmatli qog'ozlarga qilingan investitsiyalar O'zbekiston tijorat banklari aktivlarining hajmida juda kichik salmoqni egallaydi.

MAVUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

J. Sinkining fikriga ko'ra, tijorat banklari aktivlarining daromadliligini tavsiflovchi muhim ko'rsatkichlardan biri bo'lib, sof foizli marja ko'rsatkichi hisoblanadi. Sof foizli marja bank aktivlari miqdoriga teskari proporsional bo'lib, kreditlar va depozitlar bozoridagi yuqori darajadagi raqobat uning darajasiga kuchli ta'sir ko'rsatadi [2].

D. Maknotonning xulosasiga ko'ra, tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda foizli daromadlarning o'rni katta bo'lib, ular yalpi daromadining umumiy hajmida foizli daromadlarning salmog'i kamida 70 foiz bo'lishi kerak [3].

I. Leshukovaning fikriga ko'ra, tijorat banklarining foydasini barqaror darajasini ta'minlash uchun bank faoliyatining samaradorligini ta'minlash strategiyasini ishlab chiqish kerak va mazkur strategiya bank resurslaridan oqilona foydalanishga qaratilgan maqsadlar, harakatlar majmuidan iborat bo'lishi kerak ^[4].

O. Voloshinaning fikricha, tijorat banklari foizdli daromadlarining darajasini tavsiflovchi asosiy ko'rsatkichlar bo'lib, quyidagilar hisoblanadi:

- foizli daromadlarning ssuda hisobraqamlarining o'rtacha qoldig'iga nisbati;
- qisqa muddatli ssudalardan olingan daromadlarning qisqa muddatli ssudalarning o'rtacha qoldig'iga nisbati;
- alohida kredit guruhlari bo'yicha olingan daromadlarning ushbu guruh kreditlarining o'rtacha summasiga nisbati;
- uzoq muddatli ssudalardan olingan foizli daromadlarning uzoq muddatli ssudalarning o'rtacha qoldig'iga nisbati ^[5].

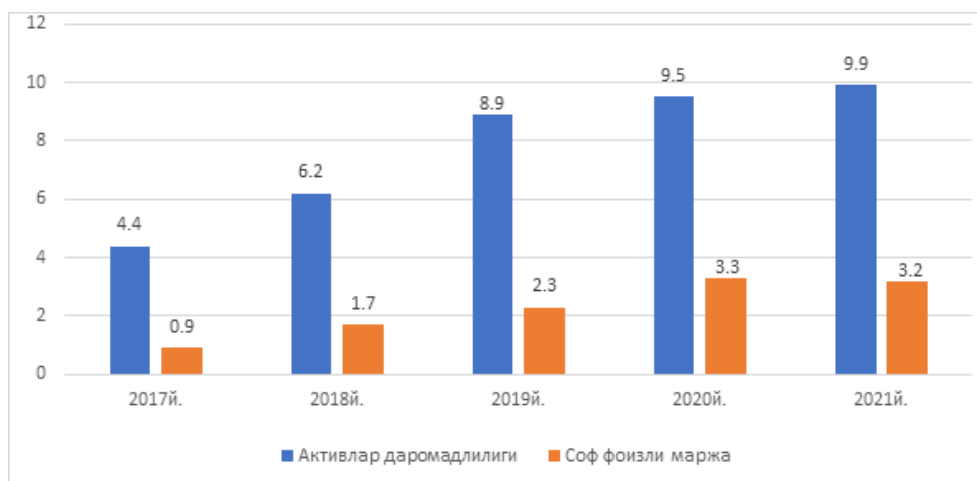
S. Kumokning xulosasiga ko'ra, hozirgi davrda tijorat banklari kapitalga to'g'ri keladigan foyda me'yorini kapitalning yetarliligini pasaytirish hisobiga oshirish imkoniga ega emas. Chunki banklararo raqobatning kuchli ekanligi va kredit resurslarining qimmatlashayotganligi kapitalning aktivlarga nisbatan optimal darajasini ta'minlashga to'sqinlik qiladi. Shuning uchun umumiy kapitalga to'g'ri keladigan foyda me'yorini oshirishning bosh zaxirasi bo'lib, aktivlar qaytimining darajasini oshirish hisoblanadi ^[6].

B. Berdiyarov tomonidan amalga oshirilgan tadqiqot natijalari O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan omillarning mavjudligini ko'rsatdi. Xususan, banklar aktivlari va kapitali rentabelligi ko'rsatkichlarining nisbatan past ekanligi, tijorat banklari tomonidan sof barqaror moliyalashtirish me'yori koeffitsiyenti bo'yicha me'yoriy talablarni bajarilmayotganligi ana shunday omillardan sanaladi ^[7].

J. Isakov tomonidan amalga oshirilgan ekonometrik tahlillarning natijasi ko'rsatdiki, tijorat banklari tomonidan xizmatlar sohasiga ajratilayotgan kreditlarning o'rtacha yillik foiz stavkasining o'rtacha bir foizga oshishi berilgan kreditlar daromadliliini 0,8 foizga oshishiga, berilayotgan kreditlar hajmini bir foizga oshishi kreditlar daromadlilik darajasini 1,8 foizga kamayishiga olib keladi ^[8].

TAHLIL VA NATIJALAR

Tijorat banklari aktivlarining daromadliliini tavsiflovchi bir qator ko'rsatkichlar mavjud bo'lib, ular orasida sof foizli marja va 1 so'mlik aktivlarga to'g'ri keladigan daromad darajasi ko'rsatkichlari bank aktivlarining moliyaviy tahlilida keng qo'llaniladi.

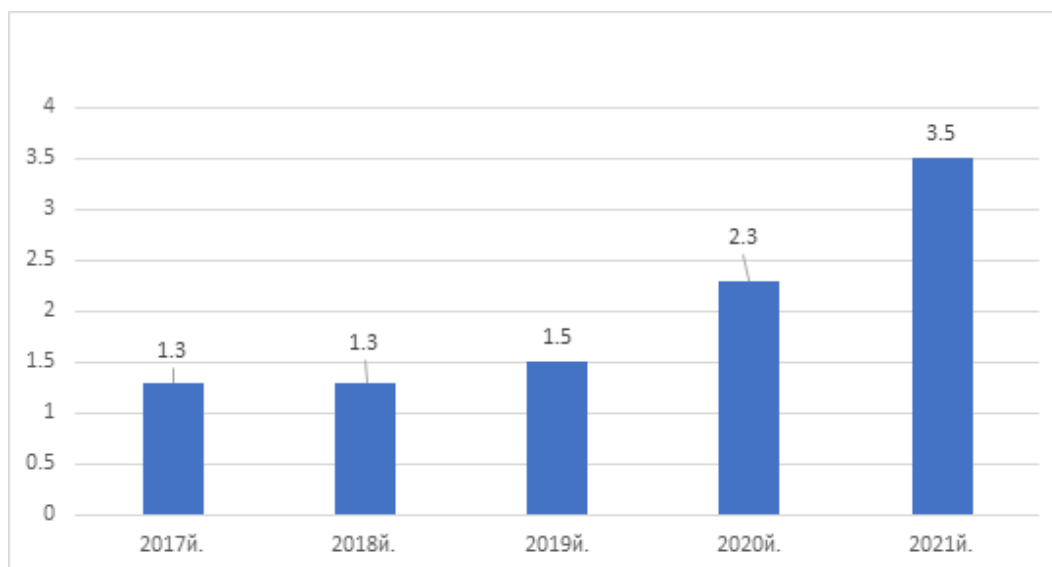
1-rasm: Tashqi iqtisodiy faoliyat Milliy bankida sof foizli marja va bir so'mlik aktivga to'g'ri keladigan daromad darajasi, foizda ^[9]

1-rasm ma'lumotlaridan yaqqol ko'rinadiki, TIF Milliy bankida 2021-yilda 2017-yilga nisbatan sof foizli marja va bir so'mlik aktivga to'g'ri keladigan daromad darajasi ko'rsatkichlarining darajasi oshgan. Bu esa bank aktivlarining rentabelligini oshirish nuqtayi nazaridan ijobiy holat hisoblanadi. Ammo tahlil qilingan davr mobaynida sof foizli marja ko'rsatkichini me'yoriy darajadan (4,5%) ancha past bo'lganligi bank aktivlarining rentabelligini oshirish nuqtayi nazaridan salbiy holat hisoblanadi.

1-rasmda keltirilgan ma'lumotlardan ko'rinadiki, TIF Milliy bankida bir so'mlik aktivga to'g'ri keladigan daromad darajasi 2017–2021-yillarda o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan. Bu esa, bank aktivlarining rentabelligini oshirish nuqtayi nazaridan ijobiy holat hisoblanadi.

Tijorat banklari aktivlarining tarkibida yuqori salmoqni kreditlar egallaganligi sababli kreditlarning daromadliligi banklarning moliyaviy barqarorligiga nisbatan kuchli ta'sir ko'rsatadi. O'z navbatida, kreditlarning daromadliligi kreditlardan ko'riladigan zararlarni qoplashga mo'ljallangan zaxira ajratmalarining darajasiga bog'liq.

2-rasm: TIF Milliy bankida kreditlardan ko'riladigan zararlarni qoplashga mo'ljallangan zaxira ajratmalarining brutto aktivlarga nisbatan darajasi, foizda ^[10]

2-rasm ma'lumotlaridan ko'rinadiki, 2017–2021-yillarda TIF Milliy bankida kreditlardan ko'riladigan zararlarni qoplashga mo'ljallangan zaxira ajratmalarining brutto aktivlarga nisbatan darajasi o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan. Buning ustiga, ushbu ko'rsatkichning amaldagi darajasi uning me'yoriy darajasidan yuqori bo'lgan.

Respublikamiz bank amaliyotida tijorat banklarining kreditlardan ko'riladigan zararlarni qoplashga mo'ljallangan zaxira ajratmalari summasi to'liq bankning xarajatiga olib boriladi. Shu sababli, zaxira ajratmalari miqdorining oshishi tijorat bankining sof foydasi miqdorining kamayishiga olib keladi. Bu esa, tijorat bankining likvidiligi va to'lov qobiliyatiga nisbatan salbiy ta'sirni yuzaga keltiradi. Chunki, sof foyda tijorat banklari faoliyatining barqaror rivojlanishini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Ta'kidlash joizki, tijorat banklari aktivlarining daromadlilik darajasining o'zgarishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillardan biri aktivlarning riskka tortilgan summasining o'zgarishi hisoblanadi. Sababi, aktivlarning daromadliligi va risk darajalari o'rtasidagi to'g'ri mutanosiblik mavjud: aktivning risk darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, uning daromadlilik darajasi ham shuncha yuqori bo'ladi. Shu sababli, tijorat banklarida riskka tortilgan aktivlar summasi bilan sof foyda o'rtasida ham to'g'ridan to'g'ri bog'liqlik mavjud.

1-jadval: O'zbekiston Respublikasida Tashqi iqtisodiy faoliyat (TIF) Milliy bankida sof foyda, aktivlarning riskka tortilgan summasi va sof foydaning darajasi ^[11]

Ko'rsatkichlar	2016-y.	2017-y.	2018-y.	2019-y.	2020-y.
Sof foyda, mlrd. so'm	157	354	506	1 043	905
Aktivlarni riskka tortilgan summasi, mlrd. so'm	10 936	28 397	33 650	41 658	53 820
Sof foydani aktivlarning riskka tortilgan summasiga nisbatan darajasi, %	1,4	1,2	1,5	2,5	1,7

1-jadvalda keltirilgan ma'lumotlardan ko'rinadiki, TIF Milliy banki sof foydasining miqdori 2016–2019-yillarda o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan. Ammo, bankning sof foydasi miqdori 2020-yilda 2019-yilga nisbatan kamaygan.

1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, TIF Milliy banki aktivlarining riskka tortilgan summasi 2016–2020-yillarda o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan.

1-jadvalda keltirilgan ma'lumotlardan ko'rinadiki, TIF Milliy banki sof foydasining darajasi faqat 2019-yilda me'yoriy talab darajasida bo'lgan, ya'ni 2,0 foizdan yuqori bo'lgan. Qolgan tahlil qilingan yillarda sof foydaning darajasi past bo'lgan. Bu esa, Milliy bankning moliyaviy barqarorligini ta'minlash nuqtayi nazaridan salbiy holat hisoblanadi.

E'tirof etish joizki, makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning o'zgarishi tijorat banklarining aktivlarining daromadlilikiga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Shu jihatdan olganda, yangi O'zbekistonning 2022–2026-yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasida makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning barqarorligini ta'minlash bo'yicha aniq vazifalar va tadbirlarning belgilanganligi tijorat banklari uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida muvozanatlashgan makroiqtisodiy siyosatni amalga oshirish milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlashning zaruriy shartlaridan biri sifatida e'tirof etilgan: yillik inflyatsiya darajasini 2023-yilgacha bosqichma-bosqich 5 foizga pasaytirish, 2023-yildan davlat byudjeti defitsitini yalpi ichki mahsulotga nisbatan 3 foizdan oshib ketmasligini ta'minlash, yiliga yangi jalb qilingan tashqi qarz miqdorini 4,5 mlrd. AQSh dollaridan oshib ketmasligini ta'minlash vazifalari qo'yilgan ^[12].

Biroq, hozirgi davrda respublikamizda inflyatsiya darajasining nisbatan yuqori ekanligi Markaziy bankning qayta moliyalash stavkasining darajasini yuqori bo'lishiga sabab bo'lmoqdaki, buning natijasida tijorat banklari kreditlarining foiz stavkalarini darajasi yuqori darajada qolmoqda.

XULOSALAR VA TAKLIFLAR

Ilmiy maqolani yozish jarayonida quyidagi xulosalarni shakllantirdik:

- 2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasida tijorat banklari kredit portfelini va risklarini boshqarishni takomillashtirish, banklarda korporativ boshqaruvni takomillashtirish, bank xizmati ko'rsatishni modernizatsiya qilish vazifalarining qo'yilganligi tijorat banklari aktivlarining daromadlilikini oshirish bilan bog'liq bo'lgan dolzarb muammolarni tadqiq qilish va ularni hal qilishning ilmiy asoslangan yo'llarini ishlab chiqish zaruriyatini yuzaga keltiradi.
- TIF Milliy bankida 2021-yilda 2017-yilga nisbatan sof foizli marja va bir so'mlik aktivga to'g'ri keladigan daromad darajasi ko'rsatkichlarining darajasini oshganligi bank aktivlarining daromadlilikini oshirish nuqtayi nazaridan ijobiy holat hisoblanadi. Biroq, tahlil qilingan davr mobaynida sof foizli marja ko'rsatkichini me'yoriy darajadan (4,5%) sezilarli darajada past bo'lganligi salbiy holat hisoblanadi.
- TIF Milliy bankida bir so'mlik aktivga to'g'ri keladigan daromad darajasi 2017–2021-yillarda o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan. Bu bank aktivlarining daromadlilikini oshirish nuqtayi nazaridan ijobiy holat hisoblanadi.
- 2017–2021-yillarda TIF Milliy bankida kreditlardan ko'riladigan zararlarni qoplashga mo'ljallangan zaxira ajratmalarining brutto aktivlarga nisbatan darajasini o'sish tendensiyasiga ega bo'lganligi va mazkur ko'rsatkichning amaldagi darajasi uning me'yoriy darajasidan yuqori bo'lganligi bank aktivlarining daromadlilikini oshirish nuqtayi nazaridan salbiy holat hisoblanadi.
- TIF Milliy banki sof foydasining miqdori 2016–2019-yillarda o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan, lekin, sof foyda miqdori 2020-yilda 2019-yilga nisbatan kamaygan. Bankda sof foydaning darajasi faqat 2019-yilda me'yoriy talab darajasida bo'lgan, ya'ni 2,0 foizdan yuqori bo'lgan. Qolgan tahlil qilingan yillarda sof foydaning darajasi past bo'lgan. Bu esa, Milliy bankning moliyaviy barqarorligini ta'minlash nuqtayi nazaridan salbiy holat hisoblanadi.
- TIF Milliy banki aktivlarining riskka tortilgan summasi 2016–2020-yillarda o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan.

Fikrimizcha, respublikamiz tijorat banklari aktivlarining daromadlilikini oshirish uchun quyidagi tadbirlarni amalga oshirish lozim:

1. Tijorat banklarida sof foizli marja ko'rsatkichining me'yoriy darajasiga erishish uchun, birinchidan, foizli daromadlarning yalpi daromad hajmidagi salmog'ining yuqori va barqaror darajasini ta'minlash kerak; ikkinchidan, sof foizli marjaning darajasiga ta'sir qiluvchi asosiy ko'rsatkichlarning (sof foizli spread, kreditlar bo'yicha ehtimoliy yo'qotishlar zaxirasi, xarajatlar/daromadlar koeffitsiyenti, foizli daromadlarning o'sish sur'ati bilan foizli xarajatlarning o'sish sur'ati o'rtasidagi mutanosiblik) me'yoriy darajasini ta'minlash lozim.
2. Tijorat banklari yalpi daromadining brutto aktivlarga nisbatan darajasini oshirish uchun, birinchidan, foizli daromadlarning foizli xarajatlarga nisbatan barqaror nisbatini shakllantirishga erishish zarur; ikkinchidan, xarajatlar/daromadlar koeffitsiyentining me'yoriy darajasini (0,45) ta'minlash kerak; uchinchidan, qimmatli qog'ozlarga qilingan investitsiyalardan olinadigan foizli daromadlarning miqdorini va foizli daromadlar hajmidagi salmog'ini oshirish lozim.

Respublikamiz tijorat banklarining qimmatli qog'ozlarga qilingan investitsiyalarining brutto aktivlar hajmidagi salmog'i juda past bo'lganligi sababli, qimmatli qog'ozlarga qilingan investitsiyalardan olingan foizli daromadlarning jami foizli daromadlardagi ulushi juda past.

2022-yilning 1-yanvar holatiga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining brutto aktivlari hajmida qimmatli qog'ozlarga qilingan investitsiyalarning salmog'i atigi 4,4 foizni tashkil etdi ^[13].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-sonli "O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi"gi farmoni//Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 13.05.2020 y., 06/20/5992/0581-son.
2. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг. Пер. с англ. – М.: Альпина Паблишер, 2017. – С. 338.
3. Макнотон Д. Банковские учреждения в развивающихся стран. Пер. с англ. – Вашингтон: ИЭР, 1994. – С. 71.
4. Лещукова И. В. Прибыль коммерческого банка и ее источники//Инновационная наука. – Москва, 2017. - № 5. - С. 114 – 116.
5. Волошина О. Б. Доходность банка как один из основных показателей его экономического положения//Известия высших учебных заведений. - Поволжский регион, 2014. - 1. – С. 168-172.
6. Кумок С. И. Анализ деятельности коммерческих банков. – М.: Вече, 1996. – С. 53.
7. Berdiyarov B. T. O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining likvidligi va to'lov qobiliyatini ta'minlash masalalari. I. f. d. diss. avtoref. – Toshkent, 2020. – B. 29.
8. Isakov J. Y. Xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirishda kredit samaradorligini oshirish. I. f. d. ilm. dar. ol. uch. taqd. et. diss. avtoref. – Toshkent, 2016. – B. 28.
9. TIF Milliy banki. Tijorat bankining balans hisoboti; Foyda va zararlar to'g'risidagi hisobot. 2017, 2018, 2019, 2020, 2021. www. nbu. uz.
10. TIF Milliy banki. Tijorat bankining balans hisoboti; Aktivlarni risk darajasiga ko'ra tasnifi. 2017, 2018, 2019, 2020, 2021. www. nbu. uz.
11. TIF Milliy banki. Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot. Riskka tortilgan aktivlar hisob-kitobi. 2017, 2018, 2019, 2020. www. nbu. uz.
12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida//QMMB:06/22/60/0082-son. 29.01.2022.
13. Tijorat banklarining jamlanma balans. www. cbu. uz

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 9

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.